

Национално представително проучване за България
НАГЛАСИ КЪМ ПРАВОТО НА ЗАЩИТА ОТ ТЕЛЕСНО НАКАЗАНИЕ В БЪЛГАРИЯ

РЕЗЮМЕ

Национално представителното проучване на нагласите към правото на защита от телесно наказание в България е изготвено от агенция Ноема по поръчка на Национална мрежа за децата като част от проект CHAPTER: Children Help Movement Against Physical Threatening and Emotional Repression, изпълняван от Фондация „П.У.Л.С.“, Перник, в партньорство с Национална мрежа за децата, EVRIS – Исландия, UMAR – Португалия и Hope for Children – Кипър с финансовата подкрепа на Програмата за правата, равенството и гражданството на Европейския съюз.

Въведение

Правото на децата на защита от телесно наказание е учредено в международното право чрез поредица от документи, водещи началото си от Конвенцията на ООН за правата на детето (чл. 19, чл. 28.2, чл.37). По-нататъшно правно развитие и тълкуване на това право дават Коментар №8 (2006 г.) и Коментар №13 (2011 г.) на Комитета по правата на детето, както и редица европейски документи като Хартата на основните права (чл. 4, чл. 20, чл. 24), Европейската конвенция за правата на човека (чл. 3, чл.8), Решения на Европейския съд по правата на човека.

Въпреки това, разбирането и приемането на това право както от широката общественост, така и от отделни представители на институции, работещи с деца, остава под въпрос. Основни негативни фактори са натрупаната обществена инерция, личният опит от детството, както и недостатъчното разпространение и усвояване на позитивни възпитателни модели от настоящите родители. Изчерпани ресурси на семейството, непълно семейство (най-често самотни майки), инвалидизация на някой от родителите, психиатрична болест на родител или на детето - също са немалка част от причините. Възможни други фактори са разочарование от бездействието на

Co-funded by
the European Union

This publication has been produced with the financial support of the **Rights, Equality and Citizenship Programme** of the European Union. The contents of this publication are the sole responsibility of its author and can in no way be taken to reflect the views of the European Commission.

Project title: **Children Help movement Against Physical Threatening and Emotional Repression**

Project number: JUST/2015/RDAP/AG/CORP/9176

институциите, некомпетентост на работещите в звената за закрила на детето и неосведоменост какво е редно да се направи в ситуация, когато някой е свидетел на насилие над дете.

В България правото на защита от телесно наказание е определено от *Закона за закрила на детето* (чл. 11.2) и *Правилника за неговото прилагане* (&1.1 и &1.2), *Закона за защита от домашното насилие* (чл. 2), *Наказателния кодекс* (чл. 131.4, чл. 137, чл. 187) и *Семейния кодекс* (чл. 125.2).

Проучването на нагласите относно правото на защита от телесно наказание в България е планирано и проведено в отговор на потребността от проучване на ситуацията в страната по отношение на това право и да оцени развитието ѝ в сравнение с преди 5 години, с цел изработването на адекватни комуникационни послания към настоящите и бъдещи родители в България. Изследването е извършено в периода април – август 2018 година и обхваща **614 родители, 400 млади хора, бъдещи родители и 78 деца**.

Изследвани са хипотези, свързани с разпознаването и разбирането на правата на детето от страна на родителите и младите хора, бъдещи родители, разпознаването и разбирането на телесното наказание като причини и последици върху децата и родителите, начина, по който децата възприемат телесното наказание, връзката между нагласите към телесното наказание и правото на мнение и формулирането на ефективни послания.

Основни принципи

Чувствителност към контекста – разбиране и внимание към различните участници и споделеното, особено с оглед на чувствителната тема, която е обект на проучването.

Анонимност - несподеляне на информация за участниците, която може да доведе до тяхното разпознаване;

Недискриминация - в подготовката, провеждането и оценката на работата по настоящото техническо задание не се допуска дискриминация от какъвто и да било вид;

Съобразяване с мисията, визията и ценностите на Национална мрежа за децата и *Етичния кодекс за работа с деца*;

Доброволност - провеждане на проучването само при изразено съгласие от страна на респондентите, вкл. всички групи деца;

Сигурност - приоритизиране на физическата и психо-емоционалната безопасност на респондентите, изследователите и всички евентуално въввлечени лица.

Co-funded by
the European Union

This publication has been produced with the financial support of the **Rights, Equality and Citizenship Programme** of the European Union. The contents of this publication are the sole responsibility of its author and can in no way be taken to reflect the views of the European Commission.

Project title: **Children Help** movement **Against Physical Threatening and Emotional Repression**

Project number: JUST/2015/RDAP/AG/CORP/9176

Консултиране - отчитане на становищата и позициите на всички заинтересовани страни: респонденти, отговорни институции, възложител и изследователски екип.

Информирание - предоставяне на ясна информация на заинтересованите страни, на достъпен за съответното лице език, относно всички процедури и следствия, свързани с провеждане на проучването.

Цели и задачи на проучването

Цел 1

Да установи степента на разбиране на правата на децата като цяло – имат ли децата права, кои са те и какво включват, има ли противопоставяне между правата на детето и родителите.

Задачи:

- Да картографира различни семейни модели на базата на разбирането за възпитание, наказание и телесно наказание.
- Да проучи различни модели на вътрешна комуникация в семейството (родители/ деца) и моделите за разрешаване на конфликти в семейството.

Цел 2

Да установи нагласите на родители, млади хора, бъдещи родители и деца към правото на детето на защита от телесно наказание и социо-културните влияния, които ги формират.

Задачи:

- Да даде представа за практическата честота и видовете използвано телесното наказание от родители като възпитателна мярка, както и на процесите преди и след използването му.
- Да проучи нагласата към разбирането за правото на защита от телесно наказание във връзка с правото на „закрила от страна на държавата“ и разбирането на правото на мнение.

Цел 3

Да направи сравнителен анализ с резултатите от национално представителното изследване през 2013 година.

Задачи:

Co-funded by
the European Union

This publication has been produced with the financial support of the **Rights, Equality and Citizenship Programme** of the European Union. The contents of this publication are the sole responsibility of its author and can in no way be taken to reflect the views of the European Commission.

Project title: **Children Help** movement **Against Physical Threatening** and **Emotional Repression**

Project number: JUST/2015/RDAP/AG/CORP/9176

- Да даде информация относно основните източници на информация и знание за родителството и детското развитие (картографиране на „авторитетите“ по въпроса – списания, медии, теории, лидери на мнения).

Цел 4

Да идентифицира и апробира послания, насочени към предотвратяването на използването на телесно наказание.

Задачи:

- Да проучи и консултира послания, насочени към предотвратяването на телесно наказание.

Провеждане

Изследването започва с проучване на контекста от гледна точка на мотивацията за едно или друго родителско поведение и нагласите към родителството като цяло, чрез въпроси, свързани със степента на безопасност и евентуалните рискове за децата, които крие обкръжаващата среда. Информацията по отношение на разбирането на правата на децата е събрана както чрез качествени методи посредством асоциации с думите „дете“ и „възпитание“, съпоставка между разликите в моделите по време на детството на респондентите и в наши дни, интуитивен избор на визуални материали, илюстриращи „добрите“ методи за възпитание и атрибутивно описание, така и чрез количествени методи, свързани със оценка на степента на съгласие към твърдения, свързани с определени права на детето (защита на телесно наказание, намеса от страна на държавата, мнение). Информацията във връзка с употребата на телесно наказание е събрана както чрез изследването на моделите на възпитание в семейството, така и чрез количествено изследване посредством самооценка за съгласие/ несъгласие с определени възпитателни мерки и проучване на алтернативите.

Основните изводи от проучването са следните:

1. Равнището на тревожност сред родителите и сред младежите се е повишило чувствително през последните 5 г. Ако пред 2013 г. оценяващите своето населено място като най-безопасно

Co-funded by
the European Union

This publication has been produced with the financial support of the **Rights, Equality and Citizenship Programme** of the European Union. The contents of this publication are the sole responsibility of its author and can in no way be taken to reflect the views of the European Commission.

Project title: **Children Help** movement **Against Physical Threatening and Emotional Repression**

Project number: JUST/2015/RDAP/AG/CORP/9176

или по-скоро безопасно за деца (от 1 до 4 по скалата) са били около половината от респондентите, днес те са около 40% (38% при родителите и 42% при младежите).

Най-често идентифицираните рискове за децата в България днес са разпространението и злоупотребата с вещества (алкохол, цигари, наркотици), агресията между децата, опасността от инциденти и катастрофи и лошата приятелска среда. **Ако преди 5 години агресията между децата изобщо е отсъствала от списъка на най-сериозните рискове, днес тя е поставена на първо място по опасност от родителите, заедно с разпространението и злоупотребата с вещества (по 54%) и на второ място от младежите (45%).**

2. Детето и възпитанието все повече се свързват с напрежение и стрес, отколкото с щастие и удовлетворение. Причината за това са **все по-големите изисквания към родителите как да осъществяват възпитанието, на фона на все по-голямата им самотност** в това предизвикателство. Ако по времето, когато днешните родители са били деца, възпитанието се е възприемало като отговорност на цялото общество, днес то се възприема като задача единствено и изцяло на родителите. В големите градове тези тенденции се усещат по-ясно, поради по-напрегнатия ритъм на живот и относително по-малката помощ, която получават родителите от страна на разширеното семейство.

Повишената тревожност за децата и по-голямата отговорност на родителите имат като резултат стремеж към по-голям контрол върху детето във всички основни аспекти на неговия живот.

Категорично може да се каже, че младежите си представят себе си като значително по-либерални родители, отколкото настоящите родители свидетелстват, че са. От една страна, възможно е по-младите хора да разбират по-добре рисковете на съвременността и да имат само-чувствието, че биха се справили с тях без прилагането на авторитарен стил на родителство. От друга страна, вероятно настоящите родители също са си представяли себе си в по-различна светлина, преди появата на деца-та им да стане факт.

3. Проучването разграничава няколко различни родителски стилове. Авторитетният стил зачита мнението на детето и необходимостта от лична свобода и избор, но да предоставим пространство на детето да се заяви, означава и да не бъдат изпускани границите на това пространство, които се поставят ясно, с категоричност, но и добронамереност и спокойствие. Либералният, разрешаващият стил размива границите, ако има въобще такива, няма категорични послания, не задава ясна структура и не ориентира детето дори и в ситуации, предполагащи категоричност. Наред със степента на свобода, според разбирането на родителя,

Co-funded by
the European Union

This publication has been produced with the financial support of the **Rights, Equality and Citizenship Programme** of the European Union. The contents of this publication are the sole responsibility of its author and can in no way be taken to reflect the views of the European Commission.

Project title: **Children Help** movement **Against Physical Threatening and Emotional Repression**

Project number: JUST/2015/RDAP/AG/CORP/9176

другият параметър, който има значение при модела на родителството, е степента на спокойствие/напрежение. Най-склонни да прилагат телесно наказание като възпитателна мярка са родителите, които се определят като по-скоро напрегнати и в същото време, авторитарни. Едновременното зачитане на правата на детето и осъществяването на подходящо възпитание, обаче, е предизвикателство, за което **родителите като цяло нямат достатъчно познания, умения и компетентна помощ**. Сравнително по-добре се справят с това предизвикателство, и респективно, балансът е по-често в полза на свободата, при родителите на по-малки деца и родителите, които на ежедневна база могат да разчитат на помощ в отглеждането от членове на разширеното семейство.

4. Общуването с децата се превръща във **все по-голяма ценност, но и все по-остро се усеща нейният дефицит**. В сравнение само с преди 5 години видимо намалява времето, което родителите прекарват с децата си - ако преди 5 години около половината родители са прекарвали най-много по 4-5 часа с децата си в делничен ден, сега този дял е почти 70%, а 1/3 от родителите посвещават не повече от 3 часа. **Общуването с децата заема най-малка част от родителското време – около 14-15%**. Неумението на родителите да общуват с децата си резултира както във вредни практики като изолиране и игнориране, така и в неумение на децата да комуникират адекватно потребностите и емоциите си. 43% от родителите смятат, че нежеланото поведение на децата е опит те да се наложат над родителите; сходен е и процентът, който смята, че децата им просто копират от други деца. 35% обаче го обясняват с нужда от повече внимание и общуване.

В същото време 94% от родителите смятат, че е важно детето да бъде изслушвано, а почти толкова – 92% - че трябва да бъде насърчавано да изразява мнението си. В практиката обаче това се оказва трудно - почти 2/3 от родителите смятат, че детето може да реши само какво да облече едва след 11-годишна възраст. Сходен е процентът на родителите, които смятат, че детето може да реши само какво да учи след 16 или дори след 18-годишна възраст – 68%. За сравнение, през 2013 година на това мнение са били около половината от родителите. Като цяло, за период от 5 години все повече родители, но и млади хора без деца са по-склонни да смятат, че детето може да взема решения само на по-късна възраст.

5. Въпреки че **използването на телесните наказания намалява**, те остават широко разпространени. **Около две трети от родителите някога са прилагали телесни наказания и други травмиращи практики като пространствена изолация, ненамеса при опасност от**

нараняване, причиняване на дискомфорт чрез стоене в неудобна поза или подлютяване. Делът на родителите, които системно прилагат подобни практики, е около 1/4.

Макар и около 2/3 от родителите да споделят, че са удряли детето си, тенденциите в нагласите спрямо детето и възпитанието не са еднопосочни. Като цяло, родителите са по-малко склонни да споделят крайни становища и по-добре обмислят и осъзнават практическите приложения на едно или друго твърдение. Все повече родители осъзнават вредните последици и съответно, оценяват негативно прилагането на телесни наказания и други травмиращи практики. Нагласите по отношение на телесното наказание се променят към по-умерени и по-малко противоречиви, но остават в голяма степен консервативни. Тревожен е фактът, че „твърдите“ привърженици на телесното наказание остават константен дял от настоящите и бъдещи родители.

6. Колкото по-травмиращи от гледна точка на родителите са прилаганите методи, толкова по-често те са продиктувани от емоционални мотиви – от 24 до 38% от родителите споменават емоционални причини за прилагането на телесно наказание. **Около 30% от родителите споменават гняв и обида като причини за прилагане на телесно наказание.** Често срещани са и **срамът и страхът от загубата на контрол** върху възпитанието.

„Възпитателните“ методи, причиняващи емоционални щети на децата, като обиди, постоянно крещене, омаловажаване и подценяване се възприемат от респондентите като значително по-травмиращи и срамни, отколкото телесните наказания. Това, заедно с обществената неприемливост, е една от причините подобни практики да се прилагат по-често вкъщи, отколкото на обществени места.

7. Освен родителите, подобни практики прилагат и други „възпитатели“, като баби и дядовци, братя и сестри, по-големи деца, непознати, и не на последно място, работещи в заведения за отглеждане и възпитание на деца.

Децата разпознават телесното наказание като унижителна и болезнена възпитателна мярка. 3/4 от децата, преживели някоя от най-разпространените форми на наказания, споделят, че това им е причинило болка, като близо 2/3 определят степента на болката като средна или силна. Най-честите емоции при изпитване на тези форми, които децата споделят, са на страх и тъга.

8. Институционалната среда също не се справя добре с премахването на телесни и сходни наказания. Сведенията от децата и от родителите в това отношение са еднопосочни.

Co-funded by
the European Union

This publication has been produced with the financial support of the **Rights, Equality and Citizenship Programme** of the European Union. The contents of this publication are the sole responsibility of its author and can in no way be taken to reflect the views of the European Commission.

Project title: **Children Help** movement **Against Physical Threatening and Emotional Repression**

Project number: JUST/2015/RDAP/AG/CORP/9176

Изследването потвърждава, че **в училищата и детските градини подобни практики са също често разпространени: 41% от децата са потърпевши от вербално насилие; 22% от телесно наказание като удар или причиняване на болка, а 14% са били наказвани чрез игнориране.**

Като резултат, налице е срив в доверието към държавата като към легитимен агент, гарантиращ правата на децата. Делът на родителите и младите хора, които биха се обадили на 112 при малтретирано дете е намалял с 22-30%; държавните институции не се разпознават като подпомагащи родителите в осъществяването на позитивно възпитание.

Негативното отношение към ролята на държавата, обаче, не означава негативно отношение към ролята на обществото. **Наблюдава се намаление на отрицателните нагласи към намесата на странични наблюдатели и съобщаването в случай на насилие към дете – докато през 2013 година 80% са смятали, че намесата в семейните разпривии на други хора води само до неприятности, то през 2018 този процент е спаднал на 56.** Съществуват ясно изразени очаквания към появата на организации и институции, подпомагащи родителите в процеса на възпитанието.

9. Напрегнатото ежедневие, дефицитът на време и на адекватна помощ са предпоставки за неразбиране на причините за нежелано поведение на децата, а оттам – и за неадекватна родителска реакция спрямо това поведение. **Около 2/3 (67%) от родителите съобщават за системни проблеми със своите деца, а 89% споделят, че са имали някога проблем.** В същото време, едва 30% от родителите са търсили информация във връзка с проблем с дете. Име на **конкретна организация или институция в помощ на децата** са в състояние да посочат около 5-6%.

Обществените институции, имащи потенциално отношение към подкрепата на възпитателния процес не се припознават като полезни за родителите, а като безучастни към потребността от подкрепа или като по-скоро санкциониращи, отколкото помагащи.

10. Според респондентите, характеристиките на доброто възпитание на децата същевременно представляват и най-големите предизвикателства пред родителите. Те са свързани с:

- **Единност, последователност, еднакъв подход.** На пръв поглед, това предизвикателство е най-голямо за родители, които заедно отглеждат децата си, но нямат съгласие или достатъчно добър синхрон относно принципите на възпитанието. Същото, обаче, се отнася и за разведените родители, родители, които отглеждат децата си в едно домакинство с членове на разширеното семейство, както и за самотни родители, които

Co-funded by
the European Union

This publication has been produced with the financial support of the **Rights, Equality and Citizenship Programme** of the European Union. The contents of this publication are the sole responsibility of its author and can in no way be taken to reflect the views of the European Commission.

Project title: **Children Help** movement **Against Physical Threatening and Emotional Repression**

Project number: JUST/2015/RDAP/AG/CORP/9176

отглеждат децата си напълно самостоятелно. Този принцип има отношение към приучаването на децата към спазване на правила и недопускането те да определят къде минават границите между позволено и непозволено.

- **Личен пример.** Изключително важен принцип, споменаван под една или друга форма във всички дискусии. За някои от участниците той е една от първите асоциации за думата „възпитание“. Осигурява плавното и безконфликтно усвояване на навици от децата
- **Спокоен подход, без нерви.** Макар и важен, този принцип е споменаван в единични случаи. Повечето родители споделят, че децата нарочно правят неща, които им „късат нервите“, за да се отклонят от нежелано задължение или да постигнат, каквото желаят, и единици са тези, които дават примери за позитивен подход в подобни ситуации. Важен е за спазване на налаганите от родителите правила по сравнително мек и ненасилствен начин.
- **Адекватна реакция на предизвикателствата на средата.** Това е темата, която в най-голяма степен тревожи родителите-участници в дискусиите и на нея те посвещават най-голямо внимание и време. Свързана е с изграждането на жизнените ориентири и ценностната система на децата. Основен източник на тревоги са комерсиализацията на обществото и доминирането на материалните ценности в приятелската и в медийната среда, сриването на учителския авторитет и многобройните примери за безнаказано нарушаване на правилата от представители на по-високопоставени икономически и властови прослойки.
- **Правилна оценка и своевременна реакция на неадекватно поведение.** Свързана е с реакцията на предизвикателствата на средата и изграждане на морални ориентири.
- **Внимание, баланс в правенето на компромиси, добра преценка кога и за какво да се отстъпва на детето.** Родителите споделят, че не винаги е лесно да се намери правилният път между уважението и съобразяването с желанието на детето и отстояването на правила и решения, които са отговорност на възрастните.
- **Баланс между безгрижно детство и приучаване към отговорност.**

11. По отношение на изследването на посланията, които биха повлияли върху мнението на родителя по отношение възпитанието на детето и използването на телесно наказание, проучването показва, че засрамващите или поучителни послания не са работещи. Също така, с

оглед на необходимо е посланието освен да цели повишаване на чувствителността, да дава възможни алтернативи.

Заклучение

В този контекст, изследването показва промяна в разбирането по отношение на правата на детето от гледна точка на разбирането за детето като самостоятелна личност. Промяна има и по отношение на чувствителността към телесното наказание и разбиране на вредните последици от него.

В същото време, сред причините за използване на телесно наказание е потребността от по-голям контрол, предизвикан от страховете на родителите за техните деца и разбирането им, че ролята на най-големия гарант за правата на собствените им деца са самите те.

Голямото предизвикателство е липсата на възпитателни методи, които да заместят телесното наказание, както и непознаването и до известна степен, недоверието към местата, на които би могла да бъде получена помощ и подкрепа в родителството. Бъдещи действия в това отношение трябва да бъдат насочени към подкрепа на родителите и комуникиране на алтернативни начини на възпитание.

Co-funded by
the European Union

This publication has been produced with the financial support of the **Rights, Equality and Citizenship Programme** of the European Union. The contents of this publication are the sole responsibility of its author and can in no way be taken to reflect the views of the European Commission.

Project title: **Children Help** movement **Against Physical Threatening and Emotional Repression**

Project number: JUST/2015/RDAP/AG/CORP/9176